

GÖMÖRI GYÖRGY

Karantén-napló, történeti párhuzamokkal

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) London

Pár héttel a járvány kitörése előtt megkaptam Petneházi Gábertől új Erasmus-könyvét: *Meglelted Spártát* a címe, alcíme pedig: *politikai írások*. A könyvet a Lazi Kft. adta ki, és Gábor mellett Ledán M. István fordította magyarra. Biztos, hogy ebből a könyvből nem lesz bestseller, de egyre nagyobb gyönyörűséggel olvasgatom. Részben azért, mert mindig mélyen érdekelt a történelem, különösen a reformáció története – miért volt a harcias II. Gyula pápa után szinte elkerülhetetlen a wittenbergi pontok kiszögezése? A szónak nemcsak általános erkölcsi értelmében mennyire volt romlott az akkori római katolikus egyház, amelyik metafizikai hiedelmeket próbált a búcsúlevelekkel készpénzre váltani?

De ez a pamflet (*Gyula kizárva – a mennyből*) csak egyike a kötet gyöngyszemeinek. Nagyon érdekes, ahogy a keresztény humanista Erasmus 1508-ban elítéli a háború minden formáját, különös tekintettel a keresztény államok egymás közötti háborúskodására, hogy aztán 1530-ban közvétegye az *Ultimissima consultatio de bello turcis inferendo...* című dolgozatát, amely már a török elleni háború mellett érvel. Más szóval: Erasmusnak is „Mohács” kellett, Lajos király halála és Bécs 1529-es sikertelen ostroma, hogy fölismerje, mekkora veszélyt jelent a török az európai civilizációra. Viszont azt is látja, hogy a törököt csak akkor lehet legyőzni, ha először sikerül „a török legocsmányabb fajtáját” kiűzni a keresztény lelkekből: a kapzsiságot, a nagyravágyást, a hatalomvágyat... Az sem segít, ha az európai államok a költségekre hivatkozva nem toboroznak seregeket, vagy ha egyik-másik ország (mint a franciák I. Ferencsel kezdve) szövetséget köt a törökkel. Tudjuk, hogy végül is a Habsburg Birodalom annyira kiegyezett a Portával, hogy Bécs évtizedekig adófizetője lett Sztambulnak! Ezt Erasmus már nem érte meg, de a Habsburgok biztonságát Magyarország és a töröknek szintén adót fizető Erdély sínylette meg 150 évig.

Más szóval, a Rotterdami Rázmán (ahogy őt magyarjaink a 17. évszázadban nevezték) ma is aktuális, amikor hatalomvágy, önhittség, ugyanakkor kapkodó zavartság jellemez egyes politikusokat, és nem csak olyanokat, akik magukat „nagyon stabil zseninek” képzelik. Ma már világos, milyen

rosszul, mondhatni, katasztrófális következményekkel kezelte Trump a járványt Amerikában, és hogyan járnak követői, olyanok, mint Bolsanaro a sokkal szegényebb Brazíliában, aki újabban napokig próbálta eltitkolni a vírusbeteg áldozatok egyre félelmetesebb adatait. De még Angliában sem sokkal jobb a helyzet: Boris Johnson, aki maga is átesett a betegségen, hiába próbál rózsás jövőképet festeni az angoloknak, kormánya a legjobb esetben csak átvészelte a járvány csúcspontját, és jelenlegi karantén-stratégiáját (pártállástól függetlenül) nagyon kétségesnek tartják a jobban tájékozott tudósok.

Mostanában megint elővettem Samuel Pepys teljes naplóját. Míg Kukorelly Endre az Élet és irodalomban Defoe-idézettel (*A pestis éve*) asszociálja versét, én egy jól fizetett angol hivatalnok és szemtanú közvetlen benyomásait olvasgatom. A nagy londoni bubópestis 1664 novemberétől 1666 közepéig tartott, és mintegy százezer áldozatot szedett, ami egy becslés szerint megfelelt az akkori London lakossága egyötödének-egyhatodának! (A koronavírus halálos áldozatainak száma biztosan kevesebb lesz a ma sokkal népesebb Angliában.) Ami azonnal szemet szúr Pepys feljegyzéseiben, az egyfajta fatalizmus: a járványban meghal orvosa, pár olyan révész, aki rendszeresen átviszi őt a folyón, meg egy vidéki nagynéni, az utcákon többször lát halottat hordozókat, de szűkebb családját a pestis nem érinti, és bár a Tower Hill mellett lakik, eleinte csak hallomásból tudja, hogyan terjed a kór a Cityben és a szegényebb külvárosokban. Családját Woolwichba menekíti, míg ő maga állandóan Greenwichbe és más kikötőkbe járkal. Leírásából nyilvánvaló, hogy a pestis sokkal több áldozatot szedett a szegényebb sorsú emberek, mint a gazdagabbak között. A király, II. Károly például először Salisburybe, majd Oxfordba menekült a pestis elől (ezután Oxford kapuit hónapokra lezárták), Jászberényi P. Pálról, a sikeres londoni magyar nyelvtanárról pedig (a Lubieniecki-levelezésből) tudjuk, hogy ügyvéd barátaival együtt Windsorban töltötte a pestis kritikus hónapjait. De még azok a jómódú emberek, akik Londonban vagy a főváros közelében maradtak, viszonylag

biztonságban voltak, ha csak forralt vizet vagy bort ittak, ha volt elég pénzüik és enivalójuk, és nem érintkeztek betegekkel.

Mivel Pepys korában nem tudták, hogy főleg a patkányok terjesztik a járványt, királyi rendeletre megölték az összes (több tízezer) kutyát és macskát Londonban, ezzel is hozzájárulva a patkányok elszaporodásához. A Londonból menekülőket a környező falvak és városok lakói először kifosztották, majd ahogy a járvány terjedt, nem engedték be – az utak tele voltak nincstelen kőborgókkal és munkanélküliekkel. Magában Londonban rettentés volt a helyzet, a halottaknak óriási meszesgödöröket ástak, és a járvány tetőpontján már a jól fizetett halothordozók is kidőltek, a lovak tetemekkel tele kocsikat hordoztak céltalanul körbe a városban. De közben folyt az élet a jó módúaknál, Pepysről életrajzírója, Claire Tomalin azt írja, hogy egész boldog volt a járvány alatt: bár félt a pestistől, dohányt rágott ellene, közben a Royal Society tagja lett, meglátogatta John Evelyn-t, akinek szép kertje volt, különböző hölgyek után koslatott, gyakran énekelt és táncolt baráti társaságban. És elég sok pénzt keresett a Tengerészeti Hivatal alkalmazottjaként, tevékeny részt véve az elhúzó angol–holland háború tervezésében, aminek érdekes jellegzetessége, hogy a tengerészek hajóikon izolálva elkerülték a járványt. (Ugyanakkor lázadoztak, mert nem fizették őket rendesen, ellentétben a hollandokkal, akikhez még angol önkéntesek is csatlakoztak – azokat jól megfizették.)

A király 1666 februárjában tért vissza a fővárosba, ezután az élet is lassan visszatért a régi kerékvágásba, de csak pár hónapra, mert 1666 szeptemberében kitört a nagy londoni tűzvész, és lényegében elpusztította a régi, „fából épült” várost. Pepys jobban megijedt a tűztől, mint korábban a pestistől, híres az a részlet naplójában, amikor egy kertben elássa sajtját, nehogy a tűz azt is elpusztítsa. De visszatérve a pestisre: egyvalami nem változott 450 év alatt – a halottak kezelése. A koronavírusos halottak egy részét Londonban és Birminghamban kénytelenek a 17. századihoz hasonló tömegsírokba temetni. Ami viszont ma teljesen más, az az NHS, a brit egészségügyi szolgálat hihetetlen teljesítménye – ma, június elején úgy tűnik, az NHS megbirkózott a még számos áldozatot követelő járvánnyal, jóllehet az idősoththonok szűrését – mint másutt is Európában – bünyösen elhanyagolták. Kérdés, Magyarországon, ha a második hullámban valóban „felfut” a ma még alacsony szinten terjedő járvány, hogyan bírja azt el a kormányzat által évekig elhanyagolt és kivéreztetett

egészségügy. Vagy ott is, hasonlóan Angliához, a vírus a legszegényebb rétegből szedi majd a legtöbb áldozatot?

Dolgozószobámban ott függ Thököly Imre gróf J. Hainzelmann metszete alapján Párizsban készült arcképe, hosszú feliratos magyarázattal, amiből úgy tűnik, ez az arckép még a török 1683-as, Bécs alatti veresége előttről való, amikor Thököly hatalma csúcspontján állt. A kuruc vezér fején tollas süveg, vállát szőrmebunda borítja, és bár XIV. Lajos egyáltalán nem pártolta a protestánsokat, a kép alatti magyarázat közli, hogy Thököly „vallása védelmében harcolt” és foglalt el fontos városokat a királyi Magyarországon. Úgy látszik, a Thököly mellé beosztott francia tisztek mellett volt egy „képíró” is, aki ennek a fontos Habsburg-ellenes államférfinak a képmását rögzítette az utókor számára.

Thököly Imre tavaly került újra érdeklődésem homlokterébe, amikor egy Budapesten rendezett nemzetközi konferenciára megpróbáltam összeszedni és értelmezni Magyarországot és Erdély 17. századi képét az angol irodalomban. Ez a török háborúk, illetve a vallásháborúk kontextusában alakult ki és változott, Bethlen Gábor-tól Zrínyi Miklóson át Thökölyig. Utóbbinak olyan híre volt Angliában (erre már Köpeczi Béla is rámutatott ismert könyvében), hogy „Tekelite” formában angol főnév lett a kuruc vezér nevéből, és a királypárti pamfletekben „thökölistáknak” nevezték azokat a szélsőséges protestánsokat, akik bármilyen (még a törökkel kötött) szövetséget is vállaltak a római katolikus királyok ellen. A konferencián elhangzott előadásomban említettem, milyen változásokon ment át az angol Thököly-kép 1676 és 1690 között, mennyire befolyásolták a kuruc vezér megítélését az angol külpolitika változó szempontjai. A Dicsőséges Forradalom után például már nem illett Thökölyt sommásan elmarasztalni, katonai érdemei mellett az angol figyelem főleg kalandjai, illetve magánélete felé irányult, többnyire franciából fordított művek alapján.

Azt hiszem, a magyar Thököly-kép is revízióra szorul, jóllehet ezt a kitűnő Nagy László már ez előtt pár évvel kezdte *Nem jöttünk égi hadak útján...* című kötetében (Magvető, 1982). Két dolgot kellene a közvéleménynek elfogadnia: hogy Thököly jobb hadvezér volt, mint mostohafia, II. Rákóczi Ferenc, csak más hadvezetés híve, nem szeretett a Habsburg seregeknél sokkal kevésbé felszerelt katonáival nyílt csatákba bocsájtkozni, illetve hogy az ő történelmi megítélését mennyire befolyásolta Rákócziak a *Vallomásokban* rögzített lesújtó véle-

ménye. (Rákóczi egy helyen „kígyónak” nevezi mostohaapját, olyan embernek, aki ravaszul beférkőzött anyja bizalmába.) De a magyar függetlenségi háborúk közül a Thököly-mozgalom ért el hosszabb időn át jelentős sikereket, és a zernyesti csatával Thököly bebizonyította, hogy elég nagy formátumú hadvezér, továbbá, ha nem tartóztatja le a bűnbakot kereső szerencsétlen váradi basa 1685-ben, és legjobb vitézei nem állnak át a Habsburgok oldalára, még folytathatta volna függetlenségi harcát. És az is érdekes, miért nem engedte II. Rákóczi Ferenc, hogy felkelése kezdetén Thököly visszatérjen száműzetéséből: a vallás miatt, mivel ő egyfajta (vallási és társadalmi) koalícióra támaszkodott, s attól félt, hogy a markánsan protestáns Thököly jelenléte elidegenítheti a főként katolikus tábornokokat. Igaz, a már 1703-ban betegeskedő Thököly jelenléte nem sokat számított volna az akkori helyzetben, hiszen hadvezetésre ekkor már alkalmatlan volt. Mégis, gondolom, megkönnyebbülést jelenthetett Rákóczi számára Thököly 1705-ben, török száműzetésben bekövetkezett halála: ezután még jelképesen sem kellett megosztania senkivel a vezérséget.

Ugyanakkor vissza-visszatérő motívum Rákóczi *Emlékirataiban* a panasz, hogy a háború kezdeti stádiumában alvezérei (így a nagyra becsült Károlyi Sándor is) főleg a régi thökölyánus tisztekre hallgatnak a hadviselésben. A vezérlő fejedelem látja, milyen hátrányban van hadserege a Habsburg csapatokkal szemben felszerelés és a tartós hadviselés szempontjából – ezen még az sem segít, ha rendes egyenruhát kapnak. És a felkelés utolsó két évében még hozzá jön Rákóczi bajaihoz a járvány is! Igen, a pestis. 1709–10-ben ez lesz a császári főlény mellett II. Rákóczi Ferenc legnagyobb problémája, ahogy írja: „a németek egyfelől szorongattak, a pestis másfelől” (Vas István fordítása), és 1710 február–márciusában már arra kényszerül, hogy a pestis következtében félig vagy egészen kiürült falvak közelében táborozzon, hogy „az elhagyott házakat lebonthassam és fájukat felhasználjam”. (Képzeljük el a maradék jobbagyság érzéseit, amikor a katonság fél falujukat eltüzel). Rákóczi azt is írja, a „zavaros jellemű” Bercsényi Miklós rettegett a járványtól és menekült előle, de a pestis követte, ellenben nem hatolt be Rákóczi saját, Eger melletti táborába. Más forrásból viszont tudjuk, hogy a pestis a Dunántúlon is aratott, és ennek lett áldozata a többi közt 1710-ben Gyürky Pál kuruc tábornok. Mivel az elhúzódó

hadműveletek és a járvány miatt visszaesett a mezőgazdasági termelés, és a farkasordító hidegben a legtöbb kuruc tiszt családjá a lengyel határra menekült, ahol nem volt, aki élmezse őket, jobban érthető Károlyi Sándor alkuja Pálffyval, ami ugyan biztosította „a magyar nemesi szabadságjogokat”, de a Rákóczi által elutasított szatmári békéhez vezetett.

Miért nem fogadta el teljesen II. Rákóczi Ferenc Vaján Pálffy János feltételeit? Két okból: mert (úgy mond) nem akart esküszegő lenni, tehát nem volt hajlandó lemondani az erdélyi fejedelemségről, és mert továbbra is külföldi (inkább orosz, mint francia) diplomáciai, illetve katonai segítségben reménykedett. Utóbbira, mint annyiszor a magyar történelemben, nem számíthatott igazán – az a nagypolitikai húzásoktól függött, és e politika érdekei temették el a helyi reményeket, azzal együtt, hogy XIV. Lajos többszöri ígérete ellenére sem vette bele Rákóczit a Habsburgokkal kötött békeszerződésébe. Senkinek sem volt elég fontos Európában a magyar szabadságharc. Maradt a huszonnégy évig tartó, Rodostóban végződő száműzetés.

Visszatérek Erasmushoz, írásom elejére. Nem mindenben volt igaza, de ami a háború és béke kérdéseit illeti, abban általában igen. És meggondolandó, amit *Miksa császár és ágyúí* című esszéjében ír: „Zsarnok mindenki, aki maga érdekében uralkodik, akármilyen névvel is cicomázzák” (Ledán M. István fordítása). Vannak axiómák, amik ötszáz év elmúltával sem évülnek el. Ki hiszi el Európában, hogy Donald Trump az amerikai állampolgárok többségének érdekében politizál, illetve csak „viccből” ajánlott mérgező fertőtlenítőket a koronavírus ellen? Az orvosok a hajukat tépik az elnök felelőtlen ostobaságai miatt, az Egyesült Államokban, amikor ezt írom, a koronavírusos halottak száma régen átlépte a százezret, és egyre növekszik. Eddig egyedül a helyi kormányzók távolságtartó intézkedései voltak képesek annyira-amennyire csökkenteni az áldozatok számát. Trump viszont hamarosan újraindítja kampánygyűléseit, ahol aztán szó sincs távolságtartásról. Úgy tűnik, sikerült átalakítania egy francia király híres mondását – „utánam az özönvíz” – arra, hogy „előttem az özönvíz”. Csakhogy ez az özönvíz olyan erős, hogy még ezt az öntelt, műveletlen, erőszakos, demagóg félbolondot is elsőpörheti.

2020 júniusában